HAZAI IRODALOM.

Görög nyelvtan, irta *Dávid István.* (Alaktan és mondattan.) Budapest. Lauffer Vilmos kiadása. 1887.

Csak rövid ismertetést akarok írni erről a rövid, de a követelményeknek minden tekintetben megfelelő nyelvtanról, mely a jóhírű és kiválóan munkabíró tankönyvíró, Dávid István tollából került ki s életre való gyakorlati irányával bizonyára megérdemli, hogy a tanárok s egyáltalán a tanügygyel foglalkozó férfiak jóakaratú figyelemben részesítsék.

Minden eddig megjelent görög nyelvtanunknak megvolt az a hibája, hogy terjedelme nem állott arányban azzal a kevés idővel, melyet tantervünk a görög nyelv tanítására kiszabott. Mi a görög nyelv tanítását az V. osztályban kezdjük s már a hatodikban Xenophont kell olvastatnunk: tehát az alaktant nem egészen másfél év alatt teljesen el kell végeztetnünk s a még meg maradt időt a mondattan főbb szabályainak megismertetésére felhasználnunk. Ebből látható, mennyit ki kellett hagynunk a tanításnál a nálunk legelterjedtebb Curtius-féle nyelvtanból, melynek csak alaktana 260 lap, mondattana pedig majdnem ugyanily terjedelmű. Ezen a visszás állapoton akart segíteni Dávid, midőn nyelvtanát megírta, mely 182 lapon végez az alak- és mondattannal s melyet a kiadó czég 1 frt 30 kr.-ért árúsít.

De természetesen ez a rövid terjedelem s az olcsó ár magában véve csak a szülők és tanulók előtt teszi a munkát ajánlatossá; a tanügy emberének másnemű követelményei is vannak. Azonban ezúttal jó lélekkel állíthatjuk, hogy a munka rövidsége daczára is teljes, nem ugyan a tudományos anyag, hanem a gymnasiumi tanuló szükségletének szempontjából, s ha már elfogadjuk azt a nálunk sokszor feledett elvet, hogy tankönyvet nem tanárnak, hanem tanulónak írunk, lehetetlen elismeréssel nem adóznunk annak az írónak, a ki a mulhatatlanul szükségest ki tudja választani s röviden, de világosan elő tudja adni. Már pedig Dávid könyve ezekkel a jó tulajdonságokkal dicsekedhetik.

Az alaktanban először is tisztán a klasszikus attikai prózára szorítkozott, mellőzött tehát minden jegyzetet és utasítást a dórra és æolra, a mitől Curtius nyelvtana annyira hemzseg, továbbá a név- és igeragozásnál minden oly alakot, mely csak későbbi s a gymnasiumban nem olvasott íróknál fordul elő s melylyel eddigi iskolai nyelvtanaink csak terhelték a tanuló emlékezetét. Ez a kihagyás egymagában igen egyszerűvé tette pl. a perfectum és szenvedő aoristos képzésének tárgyalását. Hogy azonban a tanuló mégis megtaláljon a nyelvtanban mindent, a mire esetleg szüksége lehet, a szerző a könyv végén igen ügyesen állítá

Digitized by Google

össze a Homeros-féle szójárás rövid vázlatát, melyet leghelyesebb az eposzok olvasása előtt a tanulóval lenézetni s olvasás közben esetről-esetre ráutalni.

Igen helyes gondolat volt a szerzőtől az is, hogy az alaktan anyagát az egyes szabályok rövid és szabatos formulázása után könnyebb áttekintés végett mindenütt csinos táblázatokba foglalta, a mi a localis memoriát rendkívül elősegíti.

Valóságos mestermű e tankönyvben a mondattan. Az egészet 57 lapra szorította össze a szerző egyszerűen úgy, hogy mellőzve mindazt, a mit a tanuló a magyar és latin mondattanból régen tud, csupán a görög szófűzés különös sajátságaira szorítkozott. Röviden és világosan adja mindenütt a főszabályt, idéz rá szintén rövid s éppen ezért könnyen emlékezetben tartható példát, végre, a mennyire csak lehet, összeveti a latinnal s a két nyelv syntaxisát egymás segítségével igyekszik megvilágosítani. Az olvasónak különös figyelmébe ajánlom a föltételes mondatok (157. l.) és a ὥστε kötőszó (155. l.) tárgyalását, mint a rövidséggel párosuló világosság és szabatosság példáit.

Az egész könyv igen szépen s főleg a görög szöveg nagy és ritka betűkkel van nyomtatva. Sajtóhiba nagyon kevés fordul elő.

Mindezek után nincs egyéb hátra, mint hogy e munkát, mint eddig megjelent görög nyelvtanaink közt a leggyakorlatibbat, még egyszer a tanárok figyelmébe ajánljam.

NÉMETHY GÉZA.

Régi magyar költők tára. Kiadja a M. T. Akadémia. V. kötet: Radán Balázs. Dézsi András. Sztárai Mihály. Budapest, 1886. 414 l. Ára 2 frt. (Végül név- és tárgymutató az I—V. kötethez.)

E kitünő vállalatnak előttünk fekvő ötödik kötete három XVI. századi irónknak tartalmazza összes műveit, Szilády Áron kiadásában, a jeles kiadónak alapos, sokoldalú és fontos új eredményekben (főleg a protestantismus magyarországi történetét is fölvilágosító) gazdag jegyzeteivel. A következőkben röviden összefoglalom Szilády kutatásainak lényegesebb adatait, a magam részéről csak itt-ott egy kis megjegyzést csatolva az értékes anyaghoz.

Radán (nem Rada v. Rádai) Balázs 1550—53 volt debreczeni ref. pap; mint ilyen részt vett az 1552. decz. 1. tartott beregszászi zsinatban; 1553 után beregszászi pap volt, s itt erőszakos halál vetett véget életének, körülbelül 1556—57-ben. Csak egy énekét ismerjük: *Háborúságnak idején való könyörgés*, melyben az országos veszedelem idején való elhagyattatást ő is, mint akkorbeli hitsorsosai, a bűnök büntetésének tekinti s azok közt a bálványimádást, azaz a képek tiszteletét tartja legnagyobbnak.

Digitized by Google

Dézsi András valószínűen 1549 s 1550-ben iskolamester volt Debreczenben s ekkor ajánlotta «Világ kezdetitül lött dolgokról» szóló költeményét Radán Balázsnak. Más két művét Enyingi Török Jánosnak (Izsák áldozatjáról) és Kádas Györgynek (Moyses és Josue) ajánlja. Hét művét ismerjük: «Világ kezdetitül lött dolgokról», «Izsák áldozatjáról», «Makhabeusról», «Az Levitáról», «Moyses és Jozsue hadáról», «Az ifjú Tóbiásnak házasságáról», «Halott temetéskor való isteni dicséret». Moralizáló költő, de a tárgy és hang változatossága, a tárgyalás élénksége, fordulatai lekötik az olvasó figyelmét. Az ismeretes bibliai történetek nem csupán tudományos készültséggel, hanem életismerettel is vannak előadva. Ügyes elbeszélő, de alakítással ő sem bajlódik; korának egyik jobb verselője, ki nemcsak helyes szókötéssel, hanem népies magyarsággal is ír. Elbeszélésében mint intéseiben tud is, akar is rövid lenni, úgy, hogy lehetetlen tőle a mérsékletet s izlést megtagadni (282. l.). Ő is a hún-magyar rokonságot tartja, mint a vele egy időben élt Székely István, Gercseni Ambrus stb.; korának török-gyülöletében pedig teljes szívéből osztozik.

Legfontosabb az e kötetben kiadott három író közül az utolsó, Sztárai Mihály, a legtevékenyebb és legtehetségesebb reformátorok egyike, a legrégibb magyar drámaköltő. Zemplénmegyéből származott s ferenczrendi szerzetes volt Sárospatakon. Mint ilyen udvari papja volt Pálóczi Antal zempléni főispánnak, ki Mohácsnál, hová Sztárai is elkisérte volt, elesett. Sárospatakot Perényi Péter foglalta el, ki 1528-ban a reformácziót elfogadta s 1530-ban Patakon is keresztülvitte. Ekkor lett Sztárai (társával Kopácsi Istvánnal) protestáns. A kiürült ferenczrendi klastrom helyén 1531-ben egy triviális iskola felállításával a mai collegium alapját vetették meg. Kopácsi főgondját az iskolára fordította, Sztárai az igehirdetésnél maradt, s talán 1543-ig volt a pataki reformált gyülekezet predikátora. Ez időben feleségül vette egyik zemplénmegyei nemes család tagjának, Bánóczi Istvánnak özvegyét, kivel nem tudjuk meddig élt. De valószínű, hogy neje a negyvenes évek elején elhalt, és hogy Sztárai ez okból hagyta el Zemplént és ment Baranyába, melynek Laskó nevű (akkor) városában 1544—52 predikátor volt. Itt heves küzdelmekkel terjesztette a reformot, de egyszersmind oly sikerrel, hogy nehány év mulva már 120 reformált egyháznak volt superintendense. Sztárai 1551-ben Gyulán és Debreczenben járt, 1552-ben pedig, többé valamely ekklézsiához nem kötve, csak a baranyai egyházak szervezésével és igazgatásával foglalkozott; 1553—58. tolnai pap volt, mire 1560-ban újra Laskóra ment predikátornak, hol azonban alig maradt sokáig. Nem tudjuk, Sztárai miért hagyta el Tolnát; de nem valószinűtlen, hogy heveskedő, indulatos természete, főleg ellenfeleivel szemben, okozták eltávozását. Tolna lakosai felekezeti különbség nélkül bele-

Digitized by Google

unhattak már a folytonos versengésbe, Sztárai pedig még mindig a régi hévvel, tűzzel akarhatott rontani, építeni.

Laskón végezte be Sztárai, fenmaradt művei sorozatát tekintve, irodalmi munkásságát, de élete még akkor nem ért véget. Nem tudjuk, meddig élt és működött Laskón; de Szilády (319. l.) igen valószinűvé teszi, hogy 1565-ben már pápai pap volt, hol még 1574-ben is mint prédikátor működött. Reá vonatkozik tehát Melius 1565-iki kifakadása: «Valakik Istent s az Isten beszédét, szerzését, igéjét megútálják, elhagyják, rontják: Isten is azokat megútálja, elveti és megszégyeníti őket, mint a fél pápista Pápa és Vittenberga és Bártfa ostyás, oltáros, gyertyás, korcsmás majmait». Sztárai «megszégyeníttetése» kétségtelenül arra céloz, hogy ez Tolnát, Baranyát, alkotásait, superintendentiáját elhagyni kényteleníttetett. Nem egyedül heves, türelmetlen természete okozta e «megszégyeníttetését», hanem, mint Melius idézett szavaiból láthatni, a lutherizmushoz való hajlása is. E vélekedést megerősíti az a tény is, hogy 1570-ben a lutherizmushoz hű Sopron hívta meg Sztárait papjául és hogy ez 1574-ben újra oda ajánlkozott, — bár a választás egyik esetben sem esett ő reá. Sőt az is figyelemre méltó e szempontból, hogy Huszár Pál Sztárainak 1559-ben irt komédiáját lutheranus városok tanácsának ajánlotta, bár erre az is lehetett befolyással, hogy az ágostaiak akkor is pártolták a színművészetet, midőn a kálvinisták nálunk (1562 óta) már üldözni kezdték. Sztárai 1578-ban még élt, s igy a tevékeny ember élete Szilády érdekes fejtegetései alapján 18 évvel tovább terjedt, mint eddig hittük.*) Csaknem végig élte a XVI. századot, részt vett a nemzeti élet legnagyobb eseményeiben. Mohácsnál megmenekült s tudtunkra az ország három különböző vidékén fejtett ki a nemzeti irodalom s reformáczió szolgálatában oly tevékenységet, melynek (nehéz megmondani) vajon kezdeténél tanusított-e nagyobb bátorságot vagy folytatása közben szivósabb kitartást, avagy vége felé bámulandóbb lelkesedést. Alapos theologiai képzettsége, zene-művészetbeli jártassága, anyanyelvének teljes ismerete s azzal beszédben mint irásban egyenlően bánni tudása, — szerencsésen egyesült tulajdonai voltak mindig élénk, hevülni tudó s nem ritkán heveskedő természetének (322. l.).

Sztáraitól 16 zsoltár, 5 egyházi dal, 4 elbeszélő költemény («Szent Illyés és Akhab király», «Holofernes és Judit», «Historia de vita b. Athanasii» és «Cranmerus Tamás története») és két comoedia («De matrimonio sacerdotum» töredék, és «Comoedia lepidissima de sacerdotio») maradtak reánk. «Az új predikátorok fölszenteltetésének rendje és czeremóniája», melyet legközelebb Doleschall S. E. fedezett föl a

*) Ez értelemben javítandó ki a 73. lapon az 1560. évszám 1578-ra.

Digitized by Google

magyarországi evang. egyháznak egyetemes levéltárában, nem származhatik Sztáraitól, már csak azért sem, mivel az ebben és az «Igaz papságnak tükörében» előforduló sz. irásbeli helyek fordításának szövege különböző (307. l.). Sztárai munkái közöl irodalomtörténeti szempontból legfontosabbak drámái, melyek Szilády nak alkalmat szolgáltatnak arra, hogy dráma-irodalmunk keletkezéséről s fejlődéséről elmondja nézeteit, még pedig oly gazdag, részben egészen új vagy eddig föl nem használt anyag alapján, mely fejtegetéseit igen tanúságosakká és fontosakká teszi. Csak a főbb eszméket emelem ki.

Szilády is hozzájárúl szakférfiaink azon általános véleményéhez, hogy újkori drámánk és szinészetünk nem a myszterium-drámából veszi eredetét. Karácsonyi és vizkereszti játékokról, melyek egyházainkban divatoztak volna, nincs tudomásunk; a passio és a feltámadás képezte ugyan tárgyát mind a templomokban s körmenetekben, mind pedig az iskolákban előadott játékoknak; sőt a passiónak eléneklésére is nágy gond fordíttatott, — de a mi e.téren talán kifejlődött s megvolt is, a reformált egyház, mely a színi előadások ellen már Sztárai életében szigorúan kikelt, annak fentartásához és fejlesztéséhez igen csekély részben járult. A magyar színköltészet csiráit másutt kell keresnünk.

A magyar nemzet hadi nép volt, az ilyennél békében is harczi játék, kopjatörés, dárdavetés, ökleletek szolgáltak mulatságúl. Ezekhez legfeljebb még a zene és táncz csatlakozott s a zene közvetítésével a vitézi ének és a szerelmi dal. A bajvívások s harczjátékok európai szertartások s szabályok szerint honosúltak meg s fejlődtek, s ez úton váltunk egyre hajlandóbbakká az idegen szokások és kedvtelések elfogadására. Ez idegen vásári művészek, szemfényvesztők s itt rekedt jött-mentek előadásai nem tudjuk miféle hasonló hazai szokással, mulatsággal s játékkal vegyültek; de tény, hogy volt nálunk is igricz, hegedüs, rezes, sípos, és tény, hogy főleg a síposok alatt rendesen histriók értettek, kik nálunk is ép oly egyházi megvetés tárgyai voltak, mint egyébütt. E síposok is adhattak elő tréfás párbeszédeket, mint az másutt is divatozott; átöltözés és álarcz nálunk is szokásban volt és alig képzelhető, hogy ez a «majmoskodás» szó nélkül ment volna végbe. Ezek körül kell keresnünk a magyar komédia első csiráit, «mert a magyar komolyság nem a sekrestyékben öltöztette föl nevettető alakjait» (329. l.), csakhogy a «nevettető alakokat» másutt sem volt szokás a sekrestyékben felöltöztetni, mert a félig komikai ördög szerepe is azon vallásos meggyőződésen alapult, hogy a megváltás műve után a pokol elveszítette nemcsak félelmetességét, hanem még komolyságát is. Ez alakoskodások, tréfák és játékok, melyeket az egyház gyűlölt és üldözött, leginkább farsang idejére estek, midőn például a férfiak női, a nők férfi ruhába öltözködtek. E farsangi

Digitized by Google

alakoskodások a XVI. században is divatoztak, és e bohóságokban a magyar udvar is gyönyörködött.

E jelmezkedés, táncz és ének mellett voltak bizonyára a beszélő komédiához közelebb járó mulatságok is, mert «nemzetünknek nagyon is expansiv természete nem érhette be a néma ábrázolással» (331. l.) Azután említi Szilády az ily előadásokra vonatkozó adatokat egészen Forgács Ádám farsangos lakodalmáig, 1680, «hogy legalább is 200 évre terjedő időben lássuk magunk előtt azon nyomokat, melyek a magyar komédia fejlődési korszakát jelölik. A királyi udvartól kezdve, az arisztokraczián át le a köznép életéig, mindenütt egyformán mutatkoznak ezek s bizonyítják, hogy Pelbárt trufái, larvatiói, II. Lajos udvarának corisatiói, Bethlen Gáborénak perorátiós táncza és balletje, Geleji fársángos comédiai játékaival s az országbiró udvarbeli magyar parasztlakodalommal együtt, a hazai lakosok német polgársága által szintén a farsangi napokban rendezett színi előadásokkal egyidejüleg hatottak arra, hogy a komoly harczok s vidám harczi játékok küzdelmei mellett szelidebb élvezetekhez is szokjék a nemzet.» (333. l.). De Sztárai nem e hatások alatt írta drámáit.

Sztárai theologiai tanulmányain kívül nemcsak a zeneművészetbeli jártasságot hozta Paduából, a hol tanult, hanem a színművészet ismerését és becsülését is. Az a körülmény, hogy mindkét darabjában névszerint is ugyanazon népies alakok szerepelnek, egyenesen a páduaiak kedvelt színészére s komédia írójára, Ruzzantera, emlékeztet, ki a köznép egyes alakjait állandó személyekül használta komédiáiban (334. l.), a mi különben a németeknél is igen gyakori volt. Más oldalról Németországban, mely, épen a reformáczió révén, ezen időben a legnagyobb befolyással volt reánk, a színművészet rögtön megragadta az egyházi reform nagy problémáját, mit főleg svájczi írók drámái bizonyítanak. És a protestantizmus vezérférfiai kedvezően nyilatkoztak a színi előadásokról; 1550—59-ig, midőn Sztárai a maga darabjait írta, külföldről semmi oly protestáns nézet nem terjedhetett el hazánkban, mely a színműirást elitélte volna, nálunk pedig csak 1562-ben nyilatkozott először a debreczeni ref. hitvallás a látványosságok ellen.

Ez adatokat összefoglalva, kimondja Szilády (338. l.), «hogy a középkorban nálunk is a farsang volt a komédia-játszás ideje, hogy a XV. században nálunk is általános divatja volt a nép között épen úgy, mint a főrangúaknál s a királyi udvarban. Továbbá, hogy valamint külföldön, úgy nálunk sem idézett elő a reformáczió e téren szünetelést; hanem mint ott, úgy szolgálta a komédia nálunk is az új viszonyokat, új alakokkal gazdagodott s igyekezett korszerűvé lenni.»

Sztárai darabjairól, melyeket helyesen mér a maguk kora mértékével, azt tartja Szilády, hogy előadattak, — meggyőződésem szerint

Digitized by Google

azonban csak mint iskolai drámák, tanulók által. Hogy hatásuk volt, bizonyítja egyebek közt a Jakab Elek által fölfedezett s közzétett (Koszorú 1879, II., 343. l., kár, hogy Szilády is föl nem vette) «Disputatio Debrecinensis, comoedia válaszutina illustrata», mely az «Igaz tükörnek» félreismerhetetlen unitárius travestálása.

Szilády alapos és óvatos író. Innen van, hogy összegyűjtött anyaga mindig igen értékes és hogy ez anyagra alapított fejtegetései nagyon tanulságosak, de sokszor nem elég világosak, főleg nem elég határozottak. Legrégibb drámaköltészetünkre vonatkozó gazdag adataiból, nézetem szerint, pontosabb következtetést is vonhatni. Nyugati Európában a komoly dráma a mysteriumból, a víg színmű a népeknek jó részben még a pogány korból származó nemzeti szokásaiból s játékaiból fejlődött; hiszen hogy ez utóbbiak farsang idejére estek, szintén régi pogány viszonyokban leli magyarázatát. Ez nálunk nem történt. Hazánkban a dráma maga és a drámának kifejlését előkészítő csirák mind idegen származásúak, első drámáink is idegen, leginkább német minták utánzásai. Ez nem feltünő, annyira nem, hogy az ellenkezőjét kellene feltünőnek tekintenünk. Hiszen Szilády is hangsulyozza 328. l., hogy «egyfelől a vendégnépek és vitézek befogadása, más részről külföldi hadjárataink az Anjou-korban és Mátyás alatt, valamint ezen fejedelmeinknek idegenek s külföldi szokások be- és elfogadására kész udvaraik egyre jobban terjesztették nemzetünkben a nyugati szellemet s megbarátkoztatták az előtte ismeretlen szokásokkal.» Sztárai drámái iskola-drámák, melyek voltaképen nem a színköltészet, hanem a prot. egyház történelmébe tartoznak, közelebb is állnak pl. a Hans Sachs és Hutten vitatkozó dialogusaihoz, mint az igazi színdarabhoz. Tény, bár mennyire helyezkedjünk is a kor színvonalára, hogy a kitünő férfiúnak a dráma lényegéről s követelményeiről sejtelme sem volt, — miben elég sok a kollegája, főleg a XVI. századi német drámaírók közt. És ez elvi álláspontón maradt a magyar dráma egészen a XVIII. század közepéig, — ha az egyes későbbi színműírók részben kiválóbb költői vagy ügyesebb színi tehetségek is, mint Sztárai.

Még egy szót e kötet előszaváról, melyen feltünően keserű hangulat vonúl végig. Először is visszautasítja Szilády azoknak felfogását, kik a «Régi M. Költők Tára» egyes köteteiben összefoglalt írókat költői vagy felekezeti álláspontjuknál fogva egymás mellé jutottaknak hiszik s ez írók összehasonlításából korrajzot gondolnak kovácsolhatni, holott az egyes kötetek íróit csak az időrendi sor teszi egymás szomszédjaivá. Nem tudom, hogy Sz. ki ellen polemizál itt, de megvallom, nem hittem volna, hogy még olyan bárgyú észjárás is lehetséges, mint a milyet Sz. itt helyre igazít. Azután polemizál azok ellen, kik csak az előszót, de nem magát a kötetet olvassák. No, ezeknek száma elég

Digitized by Google

impozáns, de nem hiszem, hogy Sz. őket megtérítse. Harmadszor vádolja a közönséget, hogy régiségeink olvasását s tanulmányozását nem kedvelte meg. E vád bizonyára nem méltányos, mert hisz ez még sehol Európában nem sikerült. E régiségek olvasása oly sokféle elöismeretet és készültséget követel, a milyet a nagy közönségtől sehol a világon nem kivánhatni, — de tudtommal nem is kivánják sehol. Negyedszer roszszalja, hogy a nyelv- és irodalomtörténet művelése nálunk nem halad együtt tartva; az irodalomtörténet munkása nem foglalkozik a régi irodalommal, melyet mindenestől a nyelvtudósnak enged át, ki viszont az újabb irodalommal nem törődik. Ez sok tekintetben indokolt panasz, csakhogy a baj nem voltaképen abban van, hogy megosztják a munkát maguk közt, hanem inkább abban, hogy mindegyik rosszúl oldja meg a saját feladatát. Főleg áll ez az irodalomtörténet művelőiről, kik ellen Sz. ötödik vádja fordúl. Ezek, azt mondja, szabadabb téren mozognak, mint a nyelvtudósok (kiknek egy tetemes része «terminológiából fon kalitkát maga körűl, melynek keresztűl fektetett rúdjain bámulatos gyakorlatokat végez»), — «de mozgásuk szabadságát nagyon korlátozza. chablonszerűvé teszi a kritikának korán felöltözött nehéz fegyverzete. A tanulmány tárgyává tett kor vagy egyes író művének méltatása nagyjából, felületesen történik. A kérdés rendesen nem az látszik lenni: mi található a kéz alá vett műben vagy korban, mi fejthető ki belőle, minek miben rejlik természetes oka, hol emelkednek a fejlődés fokai stb.? — hanem egyedül csak az, hogy a ma helyeseknek tartott elméletek diribdarabjaiból mit hol lehet csalhatatlanságot követelő ítéletképen kimondva alkalmazni.» (VIII. l.). Bizony, irodalomtörténetírásunk állapota nagyon siralmas. A főbaj azonban talán pontosabban másképen volna kifejezhető: először u. n. irodalomtörténészeinknek nincs semmi philologiai műveltségök s képzettségük; másodszor túlteng mindenfelé a fecsegő, üres æsthetizálás, mely azonban az æsthetika legprimitivebb elemeivel sincsen tisztában, és a lapos életrajzírás, mely Toldy biographiai adatait úgynevezett psychologiai lével föleresztí; és harmadszor ijesztő az általános irodalomtörténeti tudatlanság, mely valóban hihetetlen gyümölcsöket képes érlelni. Irodalomtörténetírásunk ez állapota, melyet külön e czélnak szolgáló folyóirat föntart és még fejleszt, jó részben a kritikának is bűne, mely e tudományszak termékeit sohasem vette komolyan és fölburjánozni, sőt tekintélyre vergődni engedte az üres fecsegőket és nagyszavú ignoránsokat. Végül Sz. még azt látszik kivánni, hogy középiskoláinkban több időt szenteljünk irodalmunk történetének. Azt hiszem, nem ez a dolog lényege, hanem az, hogy irodalmunk történetének tanárai jó részben épen azok, kik irodalomtörténeti monográphiáinkat írják s kiket az elébb jellemeztünk. Ezeknek adhatunk tárgyunk számára heti 24 órát, — az eredmény akkor is siralmas és, az igazat megvallva, inkább

Digitized by Google

káros, mint hasznos lesz. De ez a tanárképzésre is tartozik, melyet e helyen nem tárgyalhatok; elég legyen hangsulyoznom, hogy e téren is ép a magyar irodalom története az, mely legtöbb indokolt panaszra szolgáltat okot.

Ismételve ajánlom e kitünő vállalatnak ez értékes ötödik kötetét is olvasóinknak, főleg a magyar irodalomtörténet tanárainak figyelmébe.

1886. szept. 30. HEINRICH GUSZTÁV.

Görög költők. Szemelvények magyar fordításban. Az írókat s műveiket ismertető bevezetésekkel írta (fordította?) *dr. Radó Antal.* Budapest, 1886. Athenaeum. 292 l. Ára 1 frt 80 kr.

A ‚Latin költők' után a ‚Görög költők' is csakhamar napvilágot láttak Dr. Radó Antal fordításában. Amazt ismertetvén e folyóiratban, ennek az ismertetését is tisztemnek kell tekintenem.

Az írókat és műveiket ismertető bevezetések a czímlapon is ki vannak emelve, sőt úgy látszik, oly nagy befolyással voltak az egész könyv qualificatiójára, hogy a *fordítót* e könyvre nézve is *írónak* keresztelték el. Lássuk tehát először e bevezetéseket. Nem mondhatok egyebet mint a mit a Latin költők bevezetéseiről mondtam; ezek is részint lexiconi vázlatok, részint fogyatékosak szakszerűség dolgában. A görög költői irodalom átnézete 48 sorra terjed, mely nem lehet más, mint száraz nomenclatura, mikor 26 írót felsorol! Kinek való az ilyen átnézet? Radó maga előszava elején azt mondja, hogy anthologiája tervének megállapításánál abból indult ki, hogy azt leginkább a tanuló ifjúság fogja használni; de már a VII. lapon bevallja, hogy könyvét a művelt nagy közönség kezében szeretné látni. Vajjon melyik fog jobban okulni az ilyen *átnézetből*? Annak a mintaszerű görög irodalomnak természetes fejlődése sehol egy szóval sincs jellemezve, mert később csak az egyes írókról és műveikről van szó. Pedig ugyancsak az Athenaeum kiadásában magyarúl is megjelent már egy pár éve a *Jebb*-féle *Görög irodalom története*, melyből legalább a műfajok fejlődésére vonatkozó eredményeket méltathatta volna figyelmére Radó. De ő csak *anthologiát* írt, felelheti, csak az *írókat* és *műveiket* ismerteti, nem a görög irodalom történetét.

Jól van, lássuk tehát ezeket az ismertetéseket, de ha nagy közönség vagyunk, melynek kezében Radó e könyvet látni szeretné, akkor mondjunk le arról, hogy a görög neveket és szavakat helyesírásuk után ítélve meg tudjuk külömböztetni a latinoktól, mert a latin és görög nevek helyesírásában Radó nem ismer más elvet, mint a *véletlenségét*. Mert ha a szorosan vett helyesírásra nem ügyelve legalább az *usust* követné, akkor nem szólanék. De aki egymás mellet (egy sorban is) ír *Kallinos*-t és *Tyrtaeus*-t, *Here*-t és *Phoebos*-t, megint *Callinos*-t és *Tyrtaeos*-t, *Aeacos*-t, *Aeiá*-t és *Eurykleiát*, *Kalkhas*-t és *Achilles*-t stb. stb., az azt mutatja, hogy

Digitized by Google

neki mindegy akár így, akár úgy. Maguk a bevezetések sok olyanról beszélnek, a mi elmaradhatott volna, és sok olyanról nem szólanak, a minek az elhagyása hiba. Legalább is szószaporítás, mikor azt mondja (a 24. lapon), hogy az Ilias cselekvényének fény- és árny oldalait akarja vizsgálni, mert rossz módszer egy-egy remekműnél minden egyes arczpörsenést, apró májfoltocskát (!) stb. bekendőzni (de milyen hosszadalmasan mondja ezt!) s mégis odább azt mondja el, a mit némelyek hoznak fel a cselekvény hibájaként (25. l.), a 26. lapon pedig már azt hiszi, hogy «az illető műbírák túlzott fontosságot tulajdonítanak ez állítólagos fogyatkozásnak". Mire való volt akkor az az előleges enunciatio? «Fortunam Priami cantabo, et nobile bellum.» Hát az minő itélet, midőn az Ilias szerkezetét vizsgálva sokalja Achilleusnak a harcztól való távollétét s így folytatja: «És ebből a szempontból aztán *nem volt egészen helytelen* az angol Grote ama felfogása.. stb., nem mintha e nézetet mi is elfogadnók, hanem annyit okvetetlen el kell ismernünk, hogy *szerkezeti* tekintetben a Grote «eredeti éposz»-a épen a fontebb említetteknél fogva *jobb volna.*» Az Odysseiáról szólva merész állítást koczkáztat (vagy reprodukál): «De kevésbbé alkalmas az Odyssea cselekvénye eposi compositióra már azért is, mert hiányzik belőle a kellő egység.» S mivel okolja meg e nézetet? avval, hogy az Odysseiában egyik kaland olyan mint a másik. Ezt bajosan lehet okadatolásnak tekinteni. Hogy mily költői érzékkel foglalkozik Radó Homerossal, mennyire bele éli magát, mutatja e passus:» Lehetne (Odysseus) *tündérfejedelem* (hol?), lehetne pheák király, ura a szép Nausicaának: de nem, lelke folyton előre űzi — *az «Ithakai» füstöt «akarja látni...»* Vajjon honnan *idézi* Radó ezt az «*Ithakai füstöt!*» Talán csak nem Homerosból, hisz az egy kicsit másképp mondja. Előadásának a könnyelműség színét adják az ilyen passusok: «A tudós világ olyan behatóan foglalkozott az Ilias és Odyssea szerzőjével, hogy nem csoda, hamar kifogytak az új mondani valókból és itt-ott mindenféle merész hypothesisekkel állottak elő, melyeket szőrszálhasogató módon iparkodtak bizonyítgatni. E hypothesisek közűl magasan emelkedik ki a rendkívül nagy érdemű német Wolf amaz állítása stb.» Tovább: «Az ilyen dolgokban egy lat költői érzék többet ér egy mázsa tudománynál.» Aztán: «Az (a laicus) élvezze a két remekművet, nem törődve azzal: hogy van az, hogy az Odysseában az emberek igenis esznek halat, az Iliasban pedig nem?» Ez nem komoly előadás.

Felesleges volt a tragikusok minden darabjának elmondani a meséjét: ez a száraz krónika senkit se érdekelhet. Hát még mikor négy lapon Euripidesnek mind a 19 színművét elmeséli!

Nézzük a fordításokat. Az Iliasból meg az Odysseiából összesen 49 lapra terjedő mutatvány van közölve, nem számítva a 36 lapra terjedő homerosi bevezetést. Homeros minden esetre megérdemli, hogy egy

Digitized by Google

Anthologia is ilyen bőven foglalkozzék vele, de ily könnyelműleg összeütött, élvezhetetlen fordítást csakugyan nem érdemelt. Tizennégy szótagos rhythmusos sorokban fordítja rím nélkül, miro — mint jegyzetben védekezik — akárhány magyar elbeszélő költeményben van példa. «A páros rím ugyanis — folytatja — strófás szerkezetűvé változtatná az eposzt, s minthogy az eredeti nem az, e módosítás fölötte veszélyeztetné a fordítás hűségét.» Azt tehát nem tudja Radó, hogy a magyar rhythmus rím nélkül is strófás szerkezetű, azaz két-két sor együtt többé-kevésbé befejezett gondolatot fejez ki.

Ő a rímet elejti s nem gondolja meg, hogy a magyar rhythmust is meghamisítja, mert azt gondolja, hogy rím nélkül nem kell ügyelnie a sorok gondolati befejezettségére s ott szaggatja meg a sorokat, a hol neki tetszik. Vagy elég a cæsura, hogy magyar rhythmussá tegye az ily sorokat:

«Jöjj be fiam s fal mögé álj! Mentsd meg a trószokat
S asszonyikat! Dicsőséget ne hozz Achillesre!
Ne veszítsd el, ne veszitsd el drága életedet!
S szánj engem, ki szerencsétlen egész életére
S nyomorult! Oh Zeus apánk aggkorom határán
Szörnyű búval veszt el engem! Mit kell majd megérnem!»

Vagy az ilyeneket:

«Feljajdult az aggastyán és fejét kezdte verni
Égnek emelt kezeivel; kiabálva nyögve
Rimánkodott magzatának. Ez meg a kapunál
Megállott és egyre vágyott Achillessel víni.»

A hol *numerus* sincs, hogy lenne ott *rhythmus*! De Radó azért fordította így Homerost, mert «nem akarta veszélyeztetni a fordítás hűségét.» Hát akkor miért nem fordította prózában? Egy Homerosnak naív világát híven s beható értelemmel visszatükröztető prózai fordítás semmivel sem lett volna kisebb ambitió, mint e szaggatott sorú állítólag magyar rhythmus, melyben én bizony valódi homerosi hűséget nem tudok felfedezni. Ugyanígy van fordítva Hesiodos is. Kallinos harczi riadójában már nem törődött Radó a hűséggel s egy magában véve élvezhető költeményt nyújt, de a ki ismeri az eredetit, az egyrészt több sort lát a fordításban, a mely az eredetiben nincs meg, másrészt az eredetinek nem egy kifejezése elvész, gondolata megcsonkúl. Hogyne mikor az eredetinek 11 distichonát (a 3-iknak első sorát kiegészíti) 10 strófában adja vissza! Ugyanezt lehet mondani Tyrtaios csatadaláról is, mert az sem fordítás, hanem egy tyrtaiosi motivum modern variatiója. Egyuttal azonban szivesen elismerem, hogy Kallinos és Tyrtaios fordítása költői és élvezhető s így többet ér, mint a Homeros-fordítás. Hűség tekintetében is jobban sikerült Sapphó két darabja, bár itt is akad oly sor, mely nincs meg az eredetiben («Ajkadnak mámoros lehét

Digitized by Google

ki érzi»). Az anakreoni dalok közűl egy pár igen csinos, de oly fordítás után, mint a P. Thewrewk Emilé, rímes Anakreon-fordítástól is több műgondot kivánunk, így különösen az V. és VI. mutatványban. Vagy rhythmus ez:

«Repkény virít | a fömön —
A világgal | mit törődöm?»

De nincs terünk, hogy minden iró fordításáról külön megemlékezzünk. De meg kell említenem a fordító abbeli szerencsétlenségét, hogy Sophoklest Csiky után, Aristophanest Arany után fordítván újra, elődjeinek messze mögötte maradt, kivált Aranynak. Hiszen nem csoda, hogy Aranyt nem érte utól, azt hiszem, nem is szükséges állításomat szembetett mutatványokkal igazolnom; de be kellet volna látnia Radónak, hogy egy kis formai eltérés (inkább pongyolaság) nem ad az ő Aristophanes-fordításának létjogot s el kellett volna hagynia Aristophanest, utalva a közönséget Arany fordítására, kétszeres kár levén, ha valaki a Radó s nem az Arany fordításában olvassa el Aristophanes Plutosát. Radó fordítása oly paraphrasisnak tűnik fel az Aranyé mellett, melyet Aranyból is meglehetett csinálni szándékos eltérésekkel a külömbség kedvéért. Ha pl. Arany ezt mondja:

«Bár az, ha kérdjük, azt se mondja; *mukk!*»

Radó nem mondhat mást, mint:

«Én kérdem, kérdem — azt se mondja: *röff!*»

Még egyet! Simonides thermopylaei epigrammáját sokan fordították nálunk Kazinczy óta, de senki se fordította oly gyengén és színtelenül, mint Radó fordítja:

«Vidd e hírt, vándor, ha elérsz a spártaiakhoz:
Törvényét követők s most ime itt pihenünk.»

Kivánom, hogy az a költői tehetség, mely Radóban kétség kívül megvan, jövőre több műgonddal, szakértelemmel és lelkiismeretességgel párosuljon legalább klassikus dolgok fordításában, mert ezek ellenőrzése feladata a philologusoknak.

Dr. Csengeri János.

Erdélyi János, Pályák és Pálmák. Kiadja a Kisfaludy-Társaság. Budapest. Franklin-Társulat. 1886. Ára 3 frt. VIII. és 503 l.

E könyvet valódi nyereségnek tartjuk irodalmunkra. Nem azért, mintha azokon az írókon, a kikkel Erdélyi foglalkozik, napjainkig sem tudnánk eligazodni; mintha vita volna például a Petőfi, Arany vagy Madách művészetének igazi nagy jelentőségéről. Nem is azért tartjuk

Digitized by Google

valódi nyereségnek, mintha Erdélyi aesthetikai elveit mind helyeselnők s azt hinnők, hogy e könyv az eddigieknél sokkal jobb, logikaibb, világosabb s könnyebben alkalmazható elveket és nézeteket fog meghonosítani vizsgálódásainkban. Mi fontosnak találjuk Erdélyi könyvében azt, hogy mintegy kulcsot ad kezünkbe, melylyel a kritikai vizsgálódások mai állapotát megmagyarázhatjuk, a magyar irodalomtörténet néhány főképviselőjének rendkívüli hatását könnyebben megérthetjük s vissza tudunk tekinteni a magyar szellem fejlődésének egy század negyedén, mely alatt a legkiválóbb magyar költők adtak irányt s jelöltek útat.

Mindenütt egy erős logikai fő gondolatait olvassuk, egy sokat tapasztalt író véleményét halljuk, a kit nem tud valami elragadó örömre indítani, költészetünknek első rangú remeke sem, de jobbára igyekszik méltányolni minden oly művet, mely felfogásának szinte túlságos szigorral alkotott keretébe bele illik. Lehetetlen azért elnyomni sajnálatunkat, hogy e könyv ily sokáig késett. Ha ez előtt legalább húsz évvel lát napvilágot, mikor már az egyes czikkek szétszórva majdnem feledékenységbe merültek, bizonnyára éppen abból a szempontból lett volna legnevezetesebb, a mely ma már kevésbbé fontos. Akkor nagyban hozzájárulhat vala kritikai és aesthetikai véleményeink tisztázásához, egy hosszan tartó lökést adhat vala a nép-nemzeti irány győzelmének s emelheti diadalát. Mindezt, úgy hisszük, most is teljesíti, bár szerényebb mértékben.

De másfelől költészetünk legújabb irányával szemben ez óvó, intő, magyarázó, mindig a szellem haladásának folytonosságát hirdető, egyetemes költői érdeket, művészi igazságot sürgető vizsgálódásokat épen olyan örömmel fogadhatjuk most, mint ez előtt huszonöt évvel fogadták volna. Nagy szüksége van a legújabb magyar költészetnek arra, hogy frissítő erőt merítsen magának azokból az elemekből, a melyeket Erdélyi oly meggyőző okokkal ajánl s a melyek közül a legfőbbek: a beható tanulmány, a megszilárdult élettapasztalat, a lélek állapotának, működésének erős megfigyelése s mind annak a művészetbe olvasztása, a mit a korszellem magával hoz. Erdélyi nemcsak bírálta költőinket, de tanította is. Senki sem tartotta kevesebbre nálunk annak a költő-seregnek működését, mely bizonyos modorosságot alapított meg irodalmunkban az ötvenes években, a nélkűl, hogy némi mértékben is törekedett volna az eredetiségre; senki sem volt hívebb harczosa egy megállapított rendszernek s mégis megőrzője eredetiségének; senki sem alakalmazta nálunk a műbölcsészet újabb elveit annyi kitartással, szinte rideg felfogással, mint Erdélyi.

Valóban Erdélyi önzetlenűl küzdött az itészet jogaiért és a Hegel bölcseleti elveinek alapján oly egyetemes szempontokra helyezkedett, honnan a lélektani jelenségeknek művészeti igazságokká való benső

Digitized by Google

átalakulását legjobban felfoghatóknak s megmagyarázhatóknak hitte, mind azért, hogy a fejlődés folytonosságát hirdesse Toldyval szemben, mind azért, hogy az újabb, a nép-nemzeti irány gyökérszálait kutassa, a melyeknek izmosodását elősegíteni tartotta egyik legfőbb czéljának. Sokkal inkább hódolt az általános elveknek, sem hogy a részletek analyzálásában elég erős lehetett volna. Mindig erősb volt benne a bölcsész, mint a kritikus. Inkább az eszmék, a gondolatok szabatosságát vizsgálta, mint a conceptio vagy az előadás törvényeit. Inkább az egyetemes költői érdek igazságát magyarázta, mint a hatás különös eszközeit kutatta. Inkább ama viszonyt igyekezett földeríteni, a melyben vizsgálódásainak tárgya az irodalom általános fejlődésével volt s inkább a mű és művész közti szoros kapcsot iparkodott megállapítani, mint az egyes műveket behatóbban fejtegetni, vagy a szenvedély rajzainak lélektani jelenségeit érthetőkké tenni. A benső alakítás és külső forma, a rhythmus és nyelv törvényeit csak a Vörösmarty és Arany költészetében méltatta behatóbb figyelmére, a drámai jellem magyarázatát csak a Madách híres művében kisérlette meg: de mint egyetemes gondolkozó sokkal világosabban tudta az irodalmi fejlődés pházisait rajzolni, a classikai és nép-nemzeti irány kölcsönös viszonyának alapját kutatni, mint a speczialis nemzeti szellem nagy vivmányait úgy nyomozni, hogy egy világos képet állított volna elénk. Hatását más téren kivánta érvényesíteni.

Úgy látszik, ő volt az első, a ki határozottan ki merte nálunk mondani, hogy az irodalmi reform mindig megelőzi a politikait, sőt «az eltévedt, vagy minden bizonnyal tévedező politikát is az fogja kivezetni az egyenesb útra, biztosabb pályára». Az idők szellemének könyvében nemcsak olvasott de jósolt is belőle. A költészet elsőségét a művelődés történetében ő fejtegette nálunk először igazi bölcsészeti alapossággal s ő utasította a tartalmatlan üres képzeletet a tudományokhoz, mint éltető forráshoz. Nemcsak «szép szókat vagy csábos képeket» keresett a költészetben, hanem «eszméket és örök időkre elgondolt igazságokat is.» Egész lélekkel rajta volt, hogy visszanyerje a költészet régi méltóságát s örömest beszélt az egykori német fejedelemről, a ki, mikor festője műtermében létrán állva dolgozott, parancsolá kamarásának: fogja meg a létrát, hogy el ne dőljön alatta. A kamarás vonakodott fejedelme parancsát teljesíteni, mert lealacsonyítást látott benne. «Ej mit! válaszolt a fejedelem, én kamarást mindennap teszek, de művészt nem tehetek» s maga fogta meg a létrát.

Műbölcsészeti vizsgálódásainak mintegy kulcsát adja kezünkbe a következő szavakkal: «a költő sem egyes elvekkel, sem az emberi gondolatok menetével nem foglalkozik, hanem magával az egész emberrel, úgy a mint van, akaratának s érzésinek legtitkosb magyarázásával a nélkül, hogy jobbá tenni igyekeznék, mint a morál, vagy okosabbá, mint

Digitized by Google

a philosophia, vagy elvbaráttá, mint a politika.» *) Innen a magyar szellem helyét kutatja az általános szellem-világban s úgy találja, hogy mély sűlyedésünkből a Vörösmarty költészete emelt oda, a honnan bátran törhetünk előre.

Erdélyi átvezet bennünket a Vörösmarty költői geniusa fejlődésének egész történetén s mindenütt látja és láttatja a roppant külömbséget, a melyet Vörösmarty pályája jelöl költészetünkben. Itt még nem erőlteti Erdélyi a gondolatokat s ezekhez a nyelvet, mint a későbbiekben. Történeti és philosophiai szemlélődéseit egymásba vegyíti s egyiket a másik megvilágítására használja, nem azért, hogy a költői, társadalmi és politikai eszmék tüzetes fejtegetését adja, hanem, hogy *az ember*, *a költő* fejlődését megértse, bár a reá ható viszonyok és tanulmányok kimagyarázását kevésbé tartja czéljának. Megkisérli a Vörösmarty epikai költeményeinek beható fejtegetését s már 1845-ben ki meri mondani, hogy a Vörösmarty epikai költeményei közűl csupán a *Két szomszédvár* számítható sikerült műnek. A compositio és jellemek hiányait egyfelül, a nyelv festőiségét, báját és zengzetességét másfelül oly tiszta felfogással magyarázza ki, a milyet Kölcsey óta nem olvasott a magyar irodalom tanulmányozója egész Keményig és Gyulaiig. Lehet, sőt valószínű, hogy legelső rangú kritikusaink is átvettek egyet-mást eszméiből, bár saját egyéni godolkozásukhoz s felfogásukhoz alakították. A mit pedig Erdélyi az eposz korszerűségéről, e sokat vitatott kérdésről ír, maig sincs sehol kifejtve oly világosan, annyi alapos, meggyőző okokkal, mint nála. Egyáltalán nem tér ki egyetlen, az irodalomban akkor időben fölmerült kérdés elől, sőt az a baj, hogy nem egyszer csak nagyon mellékesen rokon eszmék vagy nézetek fejtegetését is tárgyalásába szövi, mi által előadása nem egyszer terjengőssé válik s ellapúl. Úgy tetszik nekünk, hogy az Erdélyi vizsgálódásainak eredménye általában véve jól megegyez avval, a mit az azóta történt magyarázatok, bírálatok, elmélkedések csak megerősítettek, újabb okokkal támogattak; de a felfogás eredetiségének dicsősége sok tekintetben Erdélyit illeti. Mindenesetre az első igazi bírálója Vörösmartynak s essayje, bár a Gyulai nagy tanulmányához nem hasonlíthatjuk is, a legfigyelemreméltóbb bírálatok közé tartozik irodalmunkban. Sajátságos azonban s még az ő szempontjából is alig érthető, hogy a Vörösmarty lyrai művei közűl épen azokat tudja kevésbé méltányolni, a melyeket az újabb vizsgálódások legsikerűltebbeknek tartanak. Így, hogy csak néhányat említsünk meg, a *Liszt Ferenczhez*, *Szózat* és *Élő szobor* czíműekről azt hiszi, hogy bennük a szónoki elem annyira uralkodó, hogy erőt vesz a költőin, mire Vörösmarty máskor is nagyon hajlandó. Ez igaz, de e tétel bebizonyítására könnyen talál-

*) L. a mű 155. lapját.

Digitized by Google

hatott volna az említetteknél sokkal gyöngébb műveket. S a mi az aesthetikai becset illeti, nem egy példa van rá, hogy az irodalomtörténeti fontosság, ha nem is áll felül az aesthetikai értéken, de gyakran egyrangú vele, mikor is a bírálatnál ennek a szempontnak bizonyára főszerepet kell játszani. Kölcsey *Hymnusa*, Vörösmarty *Szózata*, Petőfi *Talpra magyarja*, Tompa *Gólyája* stb. ezek közé tartoznak. Erdélyi az ő általános szempontjából kiindúlva: nem méltatta kellőleg a *Szózat* rendkívüli irodalomtörténeti fontosságát s különben is szeretett a közvéleménynyel ellenkező álláspontra helyezkedni ott is, hol különvéleményét már sem a költők gyakorlata, sem a műbölcsészet szabályai nem támogatták. De mind e mellett, talán nem csalódunk, ha azt állítjuk, hogy Erdélyinek a mostani kötetben megjelent tanulmányai között legértékesb a Vörösmartyról szóló.

Legközelebb áll ehhez a Kisfaludy Károlyról írt tanulmány. Erről is elmondhatjuk, hogy Kölcsey után az első igazi birálat Kisfaludyról, a melyet maig még kevésbé haladt meg a kritikai vizsgálódás, mint a Vörösmartyról szólót. Kisfaludyban megemlékezik a dal-, költői elbeszélés-, meg a drámaköltőről s különösen érdekesen vizsgálja színműveit mind irodalomtörténeti, mind aesthetikai szempontból. Vizsgálódása eredményét az újabb kritikusok egyhangú véleménye igazolta, s a felfogás eredetiségének dicsősége itt is Erdélyit illeti. Hogy híres elégiáiról meg sem emlékezik, holott más, kevésbbé értékes műveivel hosszasabban foglalkozik: alig tudjuk érteni. Úgy látszik, az új elem beleolvasztása költészetünkbe s a romanticismus hatása annyira betöltötte egész körét, hogy épen csak azokról a művekről tudott igazi előszeretettel írni, a melyekben a szellemi fejlődés folytonosságát, az eszmék változását szemlélhette. Innen van, hogy sokszor egyéb tanulmányaiban is mellőzi a legsikerültebb műveket, ha felfogásához nem nyujtanak használható adatokat.

Nincs terünk, hogy Erdélyinek valamennyi itt megjelent tanulmányáról elmondjuk nézeteinket. A mit Czuczorról, Mikesről és Tompáról ír, nem annyira beható vizsgálat, hosszasabb elmélkedés eredménye, mint inkább rövid méltánylata a nevezett íróknak s körvonalozása működésüknek. Abban a korban, mikor mint egyes czikkek napvilágot láttak: jóformán csak Erdélyi merte önálló nézeteit leplezetlenül feltárni íróinkról, a kiknek irányát legalább néhány szóval eléggé jól jellemezte. Berzsenyiről szóló tanulmánya már nagyobb méltánylatra tarthatna számot, de kiindulási pontja épen ebben nagyon elhibázott. Ő Berzsenyiben csak a Horácz utánzóját látja s nem veszi észre, hogy mennyi nemzeti elemet olvasztott Berzsenyi a classikai formákba s mily bámulatosan belevegyítette saját költői egyéniségét abba, mit a római classikusoktól kölcsönzött.

Digitized by Google

Petőfiben inkább az embert, mint a költőt igyekszik magyarázni. Fiatalságában keresi ama hibákat, melyeket a híres költő néhány kritikusa annyiszor szemére hányt. Azonban, bár lélektani szempontja ellen nem tehetünk kifogást: magyarázatával épen nem lehetünk megelégedve. Bizonyára nagyon kevés ifjúnak van annyi mentsége néhány apró tévedése kimagyarázására, mint Petőfinek. Ez örökösen izgalmas természetet a melyben egész a rajongásig kifejlődött jó vagy helytelen meggyőződéseinek cultusza, bajosabb is volt még akkor megérteni, mint most, mikor már harmincz-harminczöt év irodalma hordta működéséhez s pályájához az adatokat. Erdélyi, bár bizonyos pontig jól kiemeli, mit tett Petőfi a magyar költészetben: működésének egyetlen pontját sem tudja annyira megvilágítani, a honnan nagysága tisztán látszanék. Hogy teremtette meg Petőfi a magyar dalt, vagy a genreképet: minderről mélyen hallgat Erdélyi. Mindössze «alakulóban levő szellemnek» ismeri, a ki «nem birta magát a szép formákba önteni». Nem akarja, hogy Petőfit Goethéhez vagy Bérangerhoz hasonlítsák, pedig bizonyos tekintetben épen abból a szempontból tartjuk manapság Petőfit nagynak, mint a milyenből Goethét és Bérangert. Nem szándékunk Erdélyi felfogásának tévedéseit sorra czáfolni. Az irodalom mélyebb tanulmányozója ki tudja választani ebből a bírálatból is azt a részt, a mi a mostani álláspontal megegyez, a mi pedig merőben ellenkezik, épenséggel nem rontja le az újabb kritikusok egyhangú véleményét s könnyen ellenőrízhető.

Az Arany Jánosról szóló bírálat hibáinak némelyikére maga a nagy költő megfelelt a kötethez ragasztott függelékben közrebocsátott levelében. Sajátságos, hogy Erdélyi Arany Jánost is mint lyrikust méltányolja s még balladáiban, e művészi remekekben is inkább a külső formával foglalkozik, mint a bensővel, a melyben Arany épen oly nagy s ép úgy megérdemli a mélyebb tanulmányt, mint akár a költői formákban, akár a nyelvben. Hogy Arany a grammatikát itt-ott elhanyagolja, mint Erdélyi vélte — nem szorúl czáfolatra. Azonban minden hibái mellett is bátran merjük utasítani a magyar irodalom ismerőjét e bírálathoz, mert van néhány részlete olyan, a melyben maig sem eléggé megvitatott kérdésről elmélkedik Erdélyi. A leirások és poétai festések, a képek és hasonlatok közti külömbséget nem ismerjük világosabban földerítve, mint itt.

Még csupán a Madách hires művéről kell néhány szóval megemlékeznünk. Ez a fejtegetés legkevésbbé méltó Erdélyi szelleméhez. Még saját szempontjából sincs egészen tisztában a mű alapeszméjével s oly kevéssé érti a tragikai hős jellemét, mint az egész mű conceptioját. Úgy látszik, hogy a dramaturgiában legkevesebb jártassága volt. Tévedései közűl csak az alaptévedést jegyezzük fel: «Mit Ádám látott és átszenvedett — irja Erdélyi — nem az emberiség együttes sorsa, concrét

Digitized by Google

története, melyben váltakozik rossz és jó, a fájdalom és öröm: hanem pusztán az a része sorsának, mely nem ismeri a derűt, hanem csak a borút, olyan asztal, melyre sohasem tálaltatik fehér, hanem csak fekete leves.» Miből aztán arra a meggyőződésre jut, hogy *Az ember tragédiája* elhibázott czím e helyett: *Az ördög comédiája.* Igaz, hogy Ádám küzdelmét szívesen, részvevőn kiséri Luczifer s veszi is hasznát segítségének Ádám: de ha egyéniségének az egyetemes ellen elbizakodó, önző akarata fenn nem tartaná az elébe tóluló ezernyi akadály közt, bizonyára sohasem lenne alakja igazán oly tragikai, mint a milyen valósággal. Erdélyit valószínűleg az eszkimo jelenete ejté tévedésbe, a hol Luczifer csakugyan hatalmat vesz Ádámon s így a mű hatásának ez utolsó része megrontotta a kritikus egész felfogását. Általában minél mélyebben hatolt Erdélyi a német philosophia buvárlatába, minél általánosabb s egyetemesb szempontokra helyezkedett: annál inkább erőszakolta a műbölcsészet elveit oly helyeken is, hol az alkalmazásban maga is kudarczot vallott. A ki e tanulmányokat egyfolytában olvassa: lehetetlen észre nem venni, hogy Erdélyi fiatalkori bírálataiban aránylag több az eredeti eszme, mélyebb, igazibb s több oldalú a felfogás, mint a későbbiekben. Amazokban előadása is könnyebb, folyékonyabb, magyarosabb. Emezekben sok helyt oly nehézkes, szinte érthetetlen, annyira erőszakolja a nyelvet gondolatához, válogatja szavait, különczködik s mintegy kerűlve-kerüli az elbeszélés vagy értekezés világos stiljét, hogy épen e miatt nem merjük hinni, hogy a tartalom érdeke megtegye a valódi hatást, melyet különben e könyvtől joggal várhatnánk.

E nehézkes előadást nem épen jól választott új szavai, (*tőlep:* niveau, *mondacsa:* adoma, *vador:* barbár, *hivencz:* követő, *rog:* Schuld, *áholgó:* áhítozó) vagy szokatlan szóképzései (*möglet:* háttér, *nedély:* humor, *készantag:* készakarva, *fogánit:* foganatosít, *nyomadék:* nyom, *szokványos:* szokásos, *látami:* optikai, *szakulás:* küzdelem? *mérsület:* temperamentum) még kevésbbé teszik könnyen élvezhetővé. A gondolatok súlyára, mélységére való túlságos törekvés nem egy helyen teszi probára az olyan olvasó türelmét, a ki megszokta az angol vagy franczia, vagy akár csak az újabb magyar értekező próza világos átlátszóságát, könnyen behizelgő, pompás stiljét. De a ki költőink eszmevilágával, irodalmunk fejlődésével behatóbban kiván megismerkedni, a ki tanulmányozni akarja egy igazi magyar műbölcsésznek ha nem mindig elfogadható, de mindig mélyebb gondolkodásra ösztönző vizsgálódásait: az bizonyára, ha nem szívesen, de mégis eltűri a külső alak hibáit a tartalom érdeke és fontossága mellett.

VÁCZY JÁNOS.

Digitized by Google